

Д-р Миле ТОДОРОВСКИ

ЕТИЧКИТЕ ВРЕДНОСТИ НА НО ВОЈНА И РЕВОЛУЦИЈАТА — КОМПОНЕНТИ НА ПЕДАГОШКАТА ДЕЈНОСТ ВО НАСТАВАТА ПО ИСТОРИЈА

Во обидот да го најдеме местото на историјата на Ослободителната војна и Револуцијата во моралното воспитание на младите генерации, или како што се вели во насловот местото на етичките вредности на Ослободителната војна и Револуцијата како компоненти во моралното воспитание, неопходно е да нагласиме дека моралот е еден од облиците на општествената свест и дека тој во основа претставува „правила за заеднички живот, правила како треба луѓето да се однесуваат еден спрема друг, поединецот спрема заедницата и заедницата спрема поединецот.¹⁾ Имајќи ги предвид оние етички вредности што се развиваа во текот на Ослободителната војна и Револуцијата, паѓа в очи дека оваа дефиниција е надмината. Потоа, да нагласиме дека нема еден морал даден за секогаш туку дека тој се развива, дека морално-етичките сфаќања на луѓето се менувале и развивале како што се усовршувало и самото општество, за денес да дојдеме до социјалистичкиот самоуправен морал, до социјалистичките самоуправни морално-етички сфаќања.

Луѓето на различни степени од својот развиток различно оценувале што е чесно, а што нечесно, што е морално, а што аморално. Освен тоа, во класните општества секоја класа си има свој морал, што е случај и во периодот на Ослободителната војна.

Меѓутоа, во оценката што е морално, а што аморално се тргнува од тоа дали одредени постапки служат за напредокот на општеството, за неговото усовршување или пак го копираат прогресот на општеството.

Народноослободителната борба и постапките на припадниците на НО движење во борбата против окупаторите беа насочени да се изгони непријателот и да се разбие контрареволуцијата за да добијат народите слобода и да чекорат во прогрес.

¹⁾ Радован Теодосиќ, Педагогија, Просветно дело, Скопје, 1962, с. 96.

Според тоа, нивната дејност била морална, хумана, спротивно од таа на окупаторите. Или како што вели Ленин „Моралот му служи на човечкото општество да се избави од експлоатацијата“. Оваа улога на моралот во условите на Втората светска војна значеше да се избават нашите народи и светот од фашистичкото зло.

Во овие уводни белешки, нужно е да подвлечеме уште еден момент, имено дека моралното воспитание во нашата земја има за цел да изгради свест, убеденост и поведение кај луѓето во духот на социјалистичкиот самоуправен морал. Тоа значи дека младата генерација, потпирајќи се на НО борба, треба да ја сфати смислата на борбата за социјализам и самоуправно социјалистичко општество.

Притоа, во наставно-воспитниот процес, а посебно во воспитувањето на младите во духот на југословенскиот социјалистички самоуправен патриотизам мошне значајно место им припаѓа на етичките вредности настанати во периодот на Втората светска војна и на борбата против окупаторите.

Ослободителната војна и Револуцијата на југословенските народи и народности, покрај другите свои придонеси во збогатување на ризницата на пролетерските, социјалистичките револуции, придонесоа да дојдат до полн израз и да станат секојдневие низа етички вредности и добродетели.

Комунистичката партија на Југославија ги покренала народите и народностите на Југославија на антифашистичка, народноослободителна борба и револуција во мошне тешки услови. Во 1941 година силите на Оската беа во својот воен полет, а демократските сили во прв ред големите држави — Велика Британија и СССР (кој беше нападат по окупацијата на Југославија), како и САД, а покрај нив и поголем број мали слободољубиви народи немаа создаден цврст антифашистички сојуз.

Учеството во народните востанија, во партизанските и воените единици и во НО движење во целина се базираше на одредени етички сфаќања, во прв ред на доброволност, на свесност и на слободно изразена волја.

Во периодот меѓу двете светски војни во борбата против класниот непријател, работничката класа, работното селанство и напредната интелигенција исполува етички вредности преку кои се вршеше обединување на прогресивните сили и нивно готвење да се урне капиталистичкото општество.

Етичките вредности што се развиваа во Ослободителната војна се во континуитет со оние меѓу двете светски војни. Се разбира дека дојдоа до израз и многу други вредности што требаше да ги пројавува и притежава еден партизан-борец, бомбаш, курир, потоа, интернирец, логораш, осуденик на смрт или пак борец-антифашист во ситуација да го види загинает својот близок, изгорениот имот и слично.

Прогресивните и антифашистичките сили под раководство на КПЈ, во условите на фашистичкиот терор уште посилено го исполнија сфаќањето за преобразување на старото општество. Тоа можеше да стане само преку вооружена борба против окупаторот и контрареволуцијата, која беше носител на антихуманизам. Всушност дојде до обединување на класните интереси на окупаторот со тие на домашната реакција.

Според тоа, борбата за национално и социјално ослободување, борбата за хумани односи, за човечност, водеше само преку борба против носителите на антихуманизмот — окупаторот и домашните соработници. Впрочем на пролетерската револуција односно на народната револуција на југословенските народи основен белег ѝ беше социјалистичкиот хуманизам. Политичката линија на КПЈ содржеше во себе цели со морално-хуманистички и со социјално-економски вредности какви што беа: борба за слобода, нови општествено-економски односи, популарно борба за подобар живот во слобода; уништување на експлоатацијата, верба во сопствените сили, верба во себе, грижа за човекот, нова револуционерна власт, интернационализам и друго.

Четиригодишната борба на народите и народностите на Југославија против окупаторот обилуваше со индивидуални и колективни етички вредности кои наоѓаат и треба уште повеќе да најдат свое место во моралното воспитување на младите генерации. Впрочем една од најгласните задачи на наставата по историја е моралното воспитување. Тоа ќе се постигне преку оживување на минатото, конкретно на настаните од Ослободителната војна и Револуцијата. Впрочем тоа може да се постигне и преку изучување на борбата на работничкото движење меѓу двете светски војни и по вооружената борба и др. и во процесот на изградувањето на нашето самоуправно социјалистичко општество.

За оформувањето на младите генерации во личности целосно оддадени на самоуправното социјалистичко општество, може да влијаат бројните етички вредности од Ослободителната војна и Револуцијата. Меѓутоа која морална вредност ќе се одрази најсилно кај ученикот или кој сплет од етички вредности ќе имаат пресудно влијание во оформувањето на неговата личност во хуман социјалистички самоуправувач секако е тешко да се одреди. Меѓутоа, моралното воспитување се стекнува во еден подолг процес, преку систематска педагошка дејност на наставникот. Пресудна улога секако ќе има успешниот избор на примери за одредени вредности. Настаните од НО војна поради релативната временска близост — живи, непосредни учесници и директен контакт со нив имаат предност во својот интензитет, во споредба со настаните пред Втората светска војна, како и тие од областа на работничкото движење.

Оформувањето на позитивни морални лица, или поточно воспитувањето на младите генерации во југословенскиот патрио-

тизам и самоуправувачи — трудбеници, во основа треба да се тргне од принципот на социјалистичката идејна насоченост т.е. врз идејните основи на Ослободителната војна и Револуцијата.

Во моралното воспитание основен принцип е дека **може да се сака само она што се познава**. Потоа, воспитно може да се влијае кај младите не само со зборови, туку и со дела, или во наставата по историја примерите да се потпираат на конкретни настани, акции и ликови.

За конкретизирање на овие поставки можат да послужат учебниците по историја, историските читанки, дијафилмовите и други средства и помагала. Меѓутоа, во секоја социјалистичка република има посебни учебници па е невозможно да се наведат примери од етичките вредности во НО војна и Револуцијата од сите учебници и помагала. Затоа, ќе бидат земени примери само од некои од нив, а наставникот е тој кој треба да го изврши изборот врз основа на основните поставки во прилогов.

Во наставата треба да се води сметка, за тоа дека не во секој текст од учебникот или четиво од историската читанка да ги бараме сите видови на етички вредности, туку плански да се изберат и истакнуваат најсилните. Исто така, треба да се води сметка да не се дозволи децата вербално во секој настан да гледаат: храброст, хуманост и сл. туку одделно секоја етичка вредност да се оцени кога таа ќе биде најсилна како педагошка компонента.

Факт е, меѓутоа, дека извесни етички вредности ги наоѓаме поврзани со други. Таков е случај со храброста, па донекаде и со хуманоста. Скоро сите етички вредности, покрај својата основна добродетел, имаат елементи и на други добродетели.

II

Ќе се задржиме нешто повеќе на некои од етичките вредности со кои во практиката почесто се среќаваме и чие истакнување е неопходно. Тие етички вредности се:

ПРОЛЕТЕРСКИОТ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАМ кој зеде нови форми во летото 1941 година. На повик на КПЈ комунистите и други антифашистички сили се кренаа на вооружени востанија со цел да го изгонат окупаторот од нашата земја, а воедно да му помогнат на СССР како прва социјалистичка земја, потоа и на другите народи во нивната борба против силите на Оската.

За обработка и потенцирање на пролетерскиот интернационализам може да послужат низа содржини во учебниците и читанките по историја, а посебно прогласот на ЦК КПЈ и на некои покраински комитети на КПЈ по повод германскиот напад на СССР, каде што конкретно се вели: „...Ако ја сакате својата слобода и независност, ако не сакате да бидете туѓи робови, ако сакате да се ослободите од фашистичкото ропство, тогаш помог-

нете ја со сите средства праведната борба на големата и миро-
љубива земја на социјализмот — Советскиот Сојуз”.²⁾

Според тоа КПЈ и народите на Југославија, кои во наред-
ните денови по овој проглас започнаа вооружена борба против
фашистичкиот окупатор, манифестираа интернационализам не
само на зборови туку и на дело, што е основен белег на соци-
јалистичкиот морал. Формите на пролетерскиот интернациона-
лизам во наредните години на Ослободителната војна и Рево-
лucијата се прошируваа.

ЦК КПЈ и Врховниот штаб со националните главни штабо-
ви на подрачјето на Југославија им дадоа помош на соседните
народи да формираат свои партизански и воени единици, им
дадоа оружје, облека, храна и друго. По потреба им ставаа на
располагање свои искусни кадри за да им дадат помош за опре-
делено време. Пример: со КП на Албанија,³⁾ со формирањето на
бугарскиот баталјон „Христо Ботев”, и со др. примери.⁴⁾ Во
случај на фашистичка офанзива на нивната национална тери-
торија тие преминуваа на одмор и закрепнување на наша југо-
словенска територија. За ова има доста примери бидејќи тоа
беше скоро секојдневна практика.

На полето на интернационализмот беше објавувањето во
илегалниот и партизанскиот печат на вести за успехите на Црве-
ната армија и за отпорот кај другите поробени народи.

РЕВОЛУЦИОНЕРНИОТ ПАТРИОТИЗАМ во Ослободител-
ната војна и Револуцијата имаше нови димензии. Вршењето на
патриотски дела се состои во совладавање на определени теш-
котии, а тие можат да се совладаат само ако на човекот му е
јасно за што треба да се бори.⁵⁾

Окупаторите во нашата земја ги погазија националните
чувства и свест на југословенските народи и народности. Срп-
скиот народ беше прогласен за виновен затоа што беше раски-
нат пактот од 25 март 1941 година за пристапување на Југосла-
вија кон Оската и за тоа што беа пореметени плановите на на-
цистичка Германија за молневита војна, па затоа, требаше да
биде казнет; или на пример со Словенците кои беа раселувани

²⁾ Од Прогласот на ЦК КПЈ од 22 јуни 1941, V конгрес на КПЈ,
Скопје, 1948, с. 64.

³⁾ Во 1941 година Миладин Поповиќ и Душан Мугоша беа испра-
тени во Албанија како инструктори за организирање на КПА и најви-
соките органи на борбата во Албанија.

⁴⁾ Со помош на Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија во
декември 1943 година беше формиран војничкиот баталјон „Христо Бо-
тев”, во чиј состав влегоа искусни раководни кадри од III-та оперативна
зона на Македонија. Потоа, беа формирани уште неколку бугарски еди-
ници на подрачјето на Црна Трава и Јужна Србија. Во западните делови
на Југославија беа формирани италијански партизански единици и сл.

⁵⁾ Милан Миладиновиќ, Основни морални вредности настанати за
време на Ослободителната борба во Скопје и околината во 1942 година,
Скопје во НОВ 1942, Скопје, 1975, с. 244.

итн. За горното еве еден текст: „Сите краевии на нашата земја набрзо се претворија во подрачја на големи прогони на населението, преселувања и одведување во логори, убивање на илјадници невини луѓе, ограбување, палење на домви и др. Сите тие беа големи воени злосторства против народите и народностите на Југославија.“⁶⁾

Над други нации со интензивни методи почна да се врши денационализација — како што беше тоа со македонскиот народ и сл. За ова, на пример, во урокот „Востанието во Македонија“ се вели: „Бугарските и италијанските фашистички окупатори презедоа редица мерки да ја зацврстат својата власт над поробенит македонски народ... Пристапија кон денационализација на македонскиот народ. За таа цел во Западна Македонија отворија албански односно италијански училишта... Дојде до разгорување на национална омраза меѓу македонското и албанското население.“

Исто таква политика беше спроведувана и во делот на Македонија под бугарска окупација. Бугарските фашисти со сите средства се стремееа да го наложат кај Македонците бугарското национално сознание“.⁷⁾

Спротивставувајќи му се на окупаторот и на квислинзите, кај југословенските народи доаѓаше до изградување на единство на националните и револуционерните чувства што го сочинуваа југословенскиот револуционерен патриотизам.⁸⁾ Тој главно се манифестираше во борбата за афирмација на сопствената национална свест и свест за заедничките интереси на народите и народностите на Југославија.

БРАТСТВОТО И ЕДИНСТВОТО во текот на Ослободителната војна беа една од основните преокупации во работата на револуционерните сили. Во тешките денови на окупацијата и распарченоста, а во текот на вооружената борба, се развиваше и негуваше свеста за братство и единство на југословенските народи. Тие беа компоненти кои претставуваат една неминовност во условите на конкретната и сурова реалност.

Наспротив окупаторите кои сееја национална омраза и разгоруваа братоубиствена војна, пред КПЈ се постави како основна задача — да ја спречува братоубиствената војна и да го зацврстува и јакне братството и единството во борбата против окупаторите и нивните соработници.⁹⁾

⁶⁾ Dr. Ivan Jelić, dr. R. Vukadinović, dr. D. Bilandić, Povijest za VIII razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 1975, c. 64.

⁷⁾ Б. Цветковски, А. Апостолов, Г. Глигоров, Историја за IV клас на гимназија, Просветно дело, Скопје, 1972, c. 188.

⁸⁾ Милан Миладиновиќ, Основни морални вредности..., цит. c. 245.

⁹⁾ Со ваква содржина се најголем број прогласи, летци, статии и сл. материјали објавувани во илегалниот партиски и партизански печат какви можат да се најдат во секој учебник и во секоја читанка.

Братството и единството се ковеа во партизанските и војните единици составени од припадници на повеќе народи и народности, во органите на борбата и народно-демократската власт; во масовно политичките организации, во затворите, логорите итн. Во оваа смисла особено испакнуваат големите битки каква што е битката на Сутјеска во која беа дадени илјадници жртви од сите народи и народности на Југославија.

Сознанието за потребата од здружено и заедничко истапување во борбата против окупаторите, кои планираа токму врз основа на многунационалниот феномен на Југославија да спроведуваат меѓусебно истребување за да владеат и да ги користат природните и други богатства придонесуваше за зацврстување на братството и единството на југословенските народи и народности. Примери за оваа поставка даваат териториите каде што водеа заеднички борби партизанските единици на повеќе народи и народности. Така на пример „заедничката борба на хрватските и словенечките единици на подрачјето на Жумберак и Бела Краина биле пример за јакнењето и ширењето на братството и единството на народите”.¹⁰⁾

Заедничката борба на македонските, српските, косовските, а во извесни моменти и на бугарските единици на Кумановско-Црногравското подрачје и соседните реони се исто така еден од бројните примери за зацврстување и ширење на братството и единството на народите и народностите.¹¹⁾

Такви примери за заедничка борба има во цела Југославија само треба да се подвлечат како компоненти на морално-воспитниот процес.

ЗАЕДНИШТВОТО НА НАРОДИТЕ И НАРОДНОСТИТЕ НА ЈУГОСЛАВИЈА. — Во борбата против окупаторите југословенските народи и народности стапија здружено иако отпрвин секој на својата територија, но со заеднички цели. Со развитокот на Ослободителната борба беа надминати националните територии така што српски пролетери се бореа во Босна, Хрватска и обратно, Црногорци во Србија, Македонија и сл.

На подрачјето на Македонија под италијанска окупација, во состав на Првата македонско-косовска бригада имаше Македонци, Црногорци, Косовари, Срби, Словенци и други. Исто така во оваа насока говорат документите на Првото и Второто заседание на АВНОЈ како и документите на земските антифашистички собранија.

СЛОБОДАТА во условите на окупацијата претставуваше поим со посебна вредност. Во неа спаѓаат националната, политичката и социјалната слобода, слободата на личноста, слобо-

¹⁰⁾ Dr. Ivan Jelić, ... Povijest za VIII razred ..., цит. с. 80.

¹¹⁾ Михаило Апостолски, Пролетната офанзива во Македонија и Поморавјето, Наша книга, Скопје.

дата на сознавање на сопствените социјални услови за живеење и сл.¹²⁾

Уште во текот на Априлската војна ЦК КПЈ, обрнувајќи им се на народите и народностите на Југославија, истакна: „Не паѓајте со духот ни тогаш ако во таа борба привремено бидете поразени, бидејќи од овој крвав империјалистички колеж ќе се роди нов свет, кој за навек ќе ги уништи корените на империјалистичките војни и националното поробување. Ќе се создаде слободна братска заедница со вистинска независност на сите народи на Југославија“.¹³⁾

Народите и народностите во Југославија без исклучок беа принудени да се борат за национални, социјални и човечки слободи. Во таа борба се изградуваа нови социјално-политички, национални, хумани и морални услови за развој на човекот.

*

Составен дел на револуционерниот морал претставуваат личните етички вредности. Припадниците на НО движење пројавуваа низа лични морални вредности меѓу кои: одговорност, праведност, критичност, трезвеност, скромност, вистинољубивост, хуманост, другарство, храброст, чесност, дисциплина, самоодрекување и друго.

На некои од нив ќе се задржиме нешто повеќе додека другите нема посебно да ги апострофираме.

ХУМАНОСТ. Ослободителната војна и Револуцијата на југословенските народи имаше хумана морална основа. Формите на хуманоста беа бројни и се развиваа онака како што се ширеше и народната револуција. Еден од најсветлите примери за хуманост е одлуката на Врховниот командант на НОВ и ПОЈ Јосип Броз Тито за спасување на ранетите во четвртата непријателска офанзива.¹⁴⁾

Кај припадниците на НОВ и Револуцијата се развиваше сознание, а КПЈ особено водеше сметка за потребата за очовечување на човековата личност, за верба во човекот и неговата моќ да го преобрази светот, да се победат неправдата и насилието како антихумани.

Во текот на НОВ и Револуцијата се водеше борба за човекот, за секој борец и припадник на НО движење, за секој жител

¹²⁾ Милан Миладиновиќ, Основни морални вредности..., цит. с. 246.

¹³⁾ Dr. Ivan Jelić... Povijest za VIII razred..., цит. с. 58.

¹⁴⁾ Битката за ранетите во време на Четвртата непријателска офанзива како и во време на борбите на Сутјеска е обработена во сите учебници по историја. Исто така во сите историски читанки и зборници на секавања се подвлекува улогата на Тито за спасување на ранетите. Од редот на бројните текстови треба да се изберат неколку од кои ќе се извлечат најсилните моменти.

како одраз на ценењето на животот и свеста за човековото живеење.

Грижата да не падне ранетиот борец во рацете на непријателот претставуваше најголема етичка вредност во Ослободителната војна и Револуцијата.

Безброј се примерите на самопожртвуваност при извлекување на ранетите, при што го губеле животот не само најблиските соборци на ранетиот туку и медицинскиот кадар. Примери за ова може да се земат и од локалната историја како поблиска до децата.

Пример на хуманост на Козарскиот одред 1942 година е кога во борбата за спасување на населението го изгуби половина од својот состав. За ова во еден текст се вели: „Козарскиот одред по неколку храбри обиди, успеа да го пробие непријателскиот обрач заедно со околу 20 илјаден избеган народ. Половината од одредот храбро загинал”.¹⁵⁾

Пројавувањето на хуманост од партизанските и воените единици имаше силно влијание кај народот за неговото приклучување кон НО движење. Во исто време со тоа беше разбивана окупаторската пропаганда, која вистинскиот морален лик на припадниците на НО движење го обвиваше во лаги и невинности.

ХРАБРОСТА беше една од примарните добродетели на комунистите и другите антифашисти. Комунистите пројавија храброст кога голораци и малобројни тргнуваа во оружена борба против побројниот и до заби вооружен окупатор. Храброст беше пројавувана при разни поводи и во разни услови. Неа ја пројавуваа борците во диверзантските групи, во партизанскиот одред, во илегалната работа, во снабдувањето со храна минувајќи меѓу окупаторски сили итн.

Примери за храброст кои можат да му послужат на наставникот за изградување на патриотски чувства и социјалистички патриотизам има во секој учебник, во секоја историска читанка и во историската литература за НОБ. Еве некои од нив: пред стрелањето. Раде Кончар на фашистите им довикнува: „Милост не барам, ниту пак би ви ја дал”.¹⁶⁾

За храброста во текот на Десантот на Дрвар говори следниот текст: „Веднаш се разви мошне жестока борба со германските падобранци, кои го бараа Тито. Меѓутоа, тие најдоа на нескршлив и храбар отпор на населението на Дрвар и на партизаните, кои тука се наоѓале”.¹⁷⁾

Меѓу примерите на храброст, желба за слобода и други вредности е борбата на Кадињача. Во очи на борбата политичкиот комесар им се обраќа на пролетерите: „Вие ќе го спречувате пристапот на Германците кон Ужице. Вие ќе го овозможите

¹⁵⁾ Dr. Ivan Jelić... Povijest za VIII razred..., цит. с. 72.

¹⁶⁾ Истото, с. 58.

¹⁷⁾ Истото, с. 92.

повлекувањето на партизанските единици и на Врховниот штаб спрема Санџак. Вие на Кадињача ќе бидете барикада на слободата ... Ако вас на Кадињача ве затекне зората, тогаш треба да знаете, дека за многумина тоа ќе биде последно разденување ... А сега кој нема сили нека остане и нека не доаѓа ... Беше навечер на дваесет и деветти ноември. Никој од редовите на работничкиот баталјон не се издвои".¹⁸⁾

Храброста беше едно од основните мерила при вреднувањето на борците и израз на хуманост, моралност, револуционерност, преданост, другарство и друго. Тоа не беше резултат на фаталистичкото гледање на животот и смртта и израз на невреднувањето на животот. Храброста произлегуваше од решеноста да се изврши добиената задача, да се ослободи село или град, да му се нанесе удар на окупаторот, да се спаси животот на ранетите и болните и сл.¹⁹⁾

Личната храброст особено се манифестираше во борбата, кога поединци — комунисти со својата храброст ги поведуваша борците по себе на јуриш. Храброста се пројавуваше и при соопредување на болките — кога беа вршени хируршки потфати без наркоза и сл. Храброст пројавуваша со своето држење заробените партизани, илегалци членови на КПЈ и СКОЈ итн. кога ја поднесуваа тортурата на окупаторот.²⁰⁾

ЧЕСНОСТ. Чесноста претставуваше лична морална вредност, добродетел и својство на борците. Чесноста беше манифестирана преку правилниот однос кон народниот имот. Многумина борци гладуваа, беа голи и боси, меѓутоа сами ништо не земаа од народот. Таквиот однос не беше аскетизам, туку морално-политички лик на новата народноослободителна војска. Тоа народот посебно го ценеше.

Во условите на илегалната дејност како доброволна помош беа собирани пари, храна и друго без да има можност за контрола на оние кои ракуваа со тие средства. Меѓутоа, припадниците на НО движење воспитувани во чесност, не подлегнуваа на искушенијата и кога немаа пари и храна за себе, а ракуваа со тие на НО движење. Чесност претставува и зборување вистина на политички собири и илегални состаноци; правилен однос кон заплетениот имот од непријателот бидејќи станува колективна сопственост и служи за задоволување потребите на бед-

¹⁸⁾ Mirko Žeželj, *Narodi u prostoru i vremenu* 4, *Povijesna čitanka za VIII razred, osnovne škole*, Zagreb, 1975, c. 54.

¹⁹⁾ Милан Миладиновиќ, *Основните морални својства на борците од НОВ и ПО на Македонија, Ослободителната војна и Револуцијата во Македонија*, Скопје, 1973, c. 339—342.

²⁰⁾ Летак поводом зверског убиства народних хероја Мирче Ацева и Страша, *Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату југословенских народа*, т. VII, књ. 1, Београд, 1952, c. 172.

ните и за натамошно водење на војната, во односот меѓу другарите и другарките итн.²¹⁾

Окупаторите се обидоа да ги компромитираат жените-борци пред народот. Меѓутоа во редовите на НОВ и ПОЈ, како и во илегалниот живот се изградуваа односи што го сочинуваа пролетерскиот морал, односи на другарство, па не само што беше демаскирана пропагандата на окупаторот, туку порасна и авторитетот и политичкото влијание на жените-борци.

ДРУГАРСТВО. Во сите домени на борбата имаше услови за манифестирање на другарството. Тоа беше сметано за една од основните добродетели. Другарството беше израз на храброст, хуманост, чесност, искреност, рамноправност, правилен однос меѓу постарите и помладите и слично. Во другарството беа соединети индивидуалната сила и силата на колективот.

Преку другарството се остваруваа позитивни, хумани и прогресивни цели. Заедничките идеали, стремежите и интересите беа онаа материјална сила која го потенцираше развојот и јакнењето на другарството, и развивањето на дружељубивост.

Луѓето во војна и во неволја се упатени едни на други и заемната зависност е поголема. Во борбата владееше целосна доверба спрема другарот и тоа условуваше поголема борбеност, храброст и упорност во држењето на позициите на фронтот. Ранетите беа сигурни дека ќе ги спасат другарите, а таа сигурност ја зајакнуваше моралната сила на партизаните.

Големо другарство владееше при поделба на храна, облека и друго. Еве еден пример: Во Февруарскиот поход група борци од Првата македонско-косовска бригада ја изгубија врската со главнината, па самоиницијативно се упатија кон Дебарца. Останати гладни на 16-от ден нивната патрола добила грав од селаните кој „го поделија и секој доби по 9 зрна“.²²⁾

Во затворите и логорите се развивало големо другарство со што биле ублажувани тешкотиите.

ДИСЦИПЛИНИРАНОСТА претставува една од добродетелите на комунистите. Дисциплинираноста значи свесно сфаќање на личните и општествените интереси во нивното единство и тоа претставува основа на пролетерската дисциплина која ја развиваа партизаните во цела Југославија.

Имајќи предвид дека интересите и целите на Ослободителната војна и Револуцијата беа идентични дисциплинираноста се претвори во должност за остварување на заедничките цели.

²¹⁾ Милан М. Миладиновиќ, Манифестација и богаѓење револуционарног морала и хуманизма у борби Прилепа и околине у НОР и Револуцији 1941, Прилеп и Прилепско во НОВ 1941 година, Култура, Скопје, 1976, с. 126—127.

²²⁾ Илија Јосифовски, Од партизанскиот дневник (во Историска читанка за VIII одделение од В. Купевски и Ј. Димески, Скопје, 1964, с. 207.

Револуционерната дисциплина се манифестираше преку чувството на должност спрема Партијата, работничката класа и народот. Свесната дисциплина не значи понижување на личноста, туку таа се потпира на доброволно прифаќање на личноста. Со тоа се зајакнува авторитетот на личноста.

Според тоа, свесната дисциплина го јакне другарството, ја зголемува борбената активност и хуманост, бара самоиницијатива, придонесува кон зацврстување на борбените редови на партизанските и воените единици, на органите на борбата и масовно-политичките организации.

САМОИНИЦИЈАТИВАТА е лична вредност на борците. Работењето во илегални услови како и партизанското војување каде што стануваат брзи промени на ситуацијата бараше од секој илегалец и борец голема самоиницијативност.

Потребата да се парализираат намерите на непријателот и да му се приредуваат изненадувања, беа можни само преку самоиницијативата која требаше да ја има секој комунист и антифашист. Во извршувањето на мошне сложените задачи кадрите беа поставувани во ситуација сами да решаваат со што им се отвораа полни можности за самоиницијатива. Благодарение на самоиницијативата на куририте беа извршувани поставените задачи и сл.

Самоиницијативата, дисциплината и одговорноста беа во единство. Одговорноста и дисциплината не ја попречуваа самоиницијативата, а иницијативата не ги доведуваше во прашање одговорноста и дисциплината. Нешто повеќе, самоиницијативата претставува потврда на слободно дејствување на борците и илегалците, размислување и творештво во полза на Ослободителната војна и Револуцијата.

ПРЕДАНОСТА е својство и лична вредност на припадниците на НО движење. Во мошне тешки услови на терор, при што и животите беа давани во затворите, не му беа давани на окупаторот податоците кои ги бараше за учесници во НО движење и други тајни. Примањето на илегалци, собирањето материјална помош и друга активност сврзани со НО движење беа израз не само на храброст, туку и на преданост.

Преданоста бараше лични жртви, откажување од сопствените интереси за сметка на општите интереси што произлегуваа од целите и задачите на Ослободителната војна и Револуцијата.

ОДГОВОРНОСТА е една од етичките добродетели — вредности на припадниците на НО движење. Кај борците се развиваше лична и колективна одговорност, кои од своја страна се наоѓаа во полно единство.

Припадниците на НО движење носеа лична, но и колективна одговорност за успехот на одредена акција или потфати. Во свеста на борците доминираа општите интереси, па затоа,

личната одговорност мораше да биде на висина како услов за успехот на колективот односно за исполнување на колективна обврска.

Одговорноста ги поттикнувала припадниците на НО војна и револуцијата на активност на пронаоѓање на најарни решенија, нови форми и содржина на борбата и работната активност.

Пројавувана е хумана одговорност за чување на луѓето во борбата, се разбира не преку одбегнување на судири со непријателот, туку преку изнаоѓање на најдобри решенија.

*
* *

Со цел да не се оптовари прилогов, изоставени се примери за дисциплинираност, самоиницијатива, преданост, одговорност, а примерите за другите етички вредности се исто така недостатни. Меѓутоа, тие можат да се извлечат не само од учебниците и историските читанки, туку и од децата или пак преку разговори со учесници во настаните.

Патриотизмот, поточно социјалистичкиот патриотизам го сочинуваат — патриотската свест и патриотските чувства, а исто така и патриотските дела. Затоа колку кај учениците сме всадиле патриотски чувства, колку сме успеале врз основа на етичките вредности од Ослободителната војна и Револуцијата да бидат сфатени интересите на татковината треба да се потврди со дела — учество на учениците во општествениот живот во училиштето и надвор од него.

Тоа значи чесен и совесен однос спрема трудот, развивање љубов спрема работните луѓе, почитување на нивната личност, помагање на другите ученици во учењето — чување на училишниот и друг имот; учество во свечености, спортски манифестации и друго, односно чување и одржување на историските споменици и споменични обележја; посета на болни, собирање на прилози за хумани цели итн.

Изучувањето на минатото треба да овозможи да се разбере сегашноста и да се совлада иднината. Тоа е можно само преку правилното воспитување на младите генерации. Па затоа, изучувајќи ја НО војна и Револуцијата, кај учениците треба да се создаде сознание за дијалектичкото единство на Ослободителната војна со денешните револуционерни збивања во нашата земја — изградување на самоуправно социјалистичко општество.

Низа етички вредности манифестирани во Ослободителната војна се актуелни и денес, иако со нови содржини. Еве некои примери: Не мала храброст беше пројавена од југословенските народи во 1948 година кога КПЈ му се спротивстави на Сталин и на Информационото биро; потоа, по војната, Југославија на

чело со Тито е мошне активна во изградувањето на единството на неврзаните земји, се бори против колонијализмот, а за стопански напредок на земјите во развој. Сето тоа има интернационален карактер од светски размери. Југославија се бори за правата на човекот, за национални права на малцинствата во светот и сл.

Сево ова дава идеални можности преку изучување на историјата да се изградува, современа личност која не само што ќе го сфати минатото, туку ќе ја осознае и својата улога во современите општествени текови.